Μια κριτική υπεράσπιση του δημόσιου χώρου των Εξαρχείων

…Η φαντασιακή συγκρότηση του χώρου και τα όρια της

Δημήτρης Πέττας

Ο αστικός χώρος αποτελεί κοινωνική κατασκευή και ως τέτοια ενσωματώνει αξίες, συμβολισμούς και νοήματα, τόσο ιστορικά όσο και σύγχρονα. Σε μία περίοδο που η κοινωνικές λειτουργίες του χώρου συνεχώς υποβαθμίζονται προς όφελος των οικονομικών, σηματοδοτώντας την κατακυριάρχηση της χρηστικής από την ανταλλακτική αξία (Lefebvre, 1968; Debord, 1968) και η κανονικότητα όπως αυτή καθορίζεται από τις εκάστοτε οικονομικές "αναγκαιότητες" οδηγεί τους δημόσιους χώρους στην ομογενοποίηση και την απογύμνωση από ουσιαστικές κοινωνικές λειτουργίες, η ανάδειξη και στήριξη χώρων οι οποίοι λειτουργούν ως αστικά κοινά (Harvey, 2012) είναι κρίσιμη.

Στη γειτονιά των Εξαρχείων, μια γειτονιά που από το 1973 αποτελεί κρίσιμο και προνομιακό χώρο για τη ριζοσπαστική αφήγηση στην Ελλάδα, κάτοικοι, επισκέπτες και εργαζόμενοι έχουν αναπτύξει μία ιδιαίτερη σχέση με τον δημόσιο χώρο η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό οικειοποίησης, χρήση του για εναλλακτική και μη καταναλωτική ψυχαγωγία και σε αρκετές περιπτώσεις διαμόρφωση του μέσα από αυτοδιαχειριστικές πρακτικές. Ταυτόχρονα, η γειτονιά των Εξαρχείων- και λόγω των πολιτικών χαρακτηριστικών της- αποτελεί ταυτόχρονα έναν χώρο όπου οι άνθρωποι του υπογείου (βλ. Ηλίας Πετρόπουλος) βρίσκουν στοιχεία αποδοχής και ένταξης. Τα χαρακτηριστικά του δημόσιου χώρου των Εξαρχείων συνδέονται με δύο αντιθετικές προσεγγίσεις της ευρύτερης περιοχής: στη μία πλευρά εμφανίζονται αναφορές σε "γκέτο" και απαγορευμένες ζώνες και στην άλλη σε έναν χώρο ελευθερίας και δημιουργίας.

Σε κάθε χωρική ενότητα αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας οι

οποίες σε σημαντικό βαθμό διαμορφώνουν το κοινωνικό περιβάλλον αλλά και τον ίδιο τον χώρο. Οι σχέσεις αυτές αφενός λαμβάνουν διαφορετικές μορφές και αφετέρου αναπτύσσονται σε διαφορετικά επίπεδα. Οι σχέσεις εξουσίας, σύμφωνα με τον Foucault (1975; 1980; 1991; 1994), δεν αποτελούνται αποκλειστικά από πρακτικές οι οποίες λαμβάνουν τη μορφή απευθείας αντιπαράθεσης. Ταυτόχρονα με τις παραπάνω, κρίσιμη θεωρείται η διαμόρφωση του πεδίου πιθανών δράσεων αντίπαλων ομάδων και μηχανισμών μέσω της εισαγωγής πρακτικών, χρήσεων και λειτουργιών οι οποίες περιορίζουν εμμέσως το πεδίο δράσης τους. Επιπλέον, ειδικά σε περιοχές όπως τα Εξάρχεια όπου εμφανίζεται υψηλή συγκέντρωση συμβολικού κεφαλαίου το οποίο συγκροτείται όπως αναφέρει ο Bourdieu (1994) στην "κοινή αναγνώριση της αξίας του", οι σχέσεις εξουσίας οι οποίες συγκροτούνται στο επίπεδο των συμβολισμών και των νοημάτων είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Η κοινή συμμετοχή κατοίκων, επισκεπτών, πολιτκών και κοινωνικών ομαδων αλλά και μέρους των καταστηματαρχών της περιοχής σε ένα αρκετά ενιαίο συμβολικό σύστημα έχει οδηγήσει στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών για τους μετέχοντες στη ριζοσπαστική αφήγηση στις σχέσεις εξουσίας, οι οποίες αναπτύσσονται στο φαντασιακό επίπεδο και μεταφράζονται σε χωρικές συνθήκες και πρακτικές: διάδοση ριζοσπαστικών αφηγήσεων στο αστικό περιβάλλον, δράσεις αλληλεγγύης και αντίστασης, υψηλά επίπεδα ανεκτικότητας και αποδοχής κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων.

Εντούτοις, η κυριαρχία των ριζοσπαστικών αφηγήσεων στο φαντασιακό επίπεδο εμφανίζει αδυναμία στο να μεταφραστεί σε αντίστοιχες πρακτικές στο επίπεδο της καθημερινότητας, ιδιαίτερα σε ότι αφορά συνθήκες αποκλεισμού οι οποίες πράγματι εμφανίζονται στα Εξάρχεια. Στον κεντρικό δημόσιο χώρο της γειτονιάς, στην πλατεία Εξαρχείων, υπάρχουν σημαντικές ομάδες (παιδιά, ηλικιωμένοι, οικογένειες) οι οποίες είτε υποεκπροσωπούνται είτε απουσιάζουν ολοκληρωτικά. Αιτία του αποκλεισμού τους αποτελεί σε σημαντικό βαθμό η μαζική κατανάλωση κάναββης και η παρουσία επιθετικών ομάδων χωρίς ιδεολογική/ πολιτική συγκρότηση οι οποίες είτε σχετίζονται με το εμπόριο ουσιών είτε προβαίνουν σε πρακτικές αποκλεισμού

παρουσιαζόμενοι ως ελεγκτές του πλήθους και των δρατηριοτήτων στη πλατεία.

Με το πρώτο σκέλος δεν επιθυμώ να μπω σε μία κριτική της κάνναβης ή στη κατάταξη της στις ναρκωτικές ουσίες. Αποτελεί όμως γεγονός ότι όταν σε έναν δημόσιο χώρο υπάρχουν σε καθημερινή βάση πολυάριθμοι καταναλωτές της, έχουμε μία πρακτική η οποία αποκλείει την παρουσία παιδιών, ηλικιωμένων και οικογενειών. θεωρώ εδώ δεδομένο ότι οποιαδήποτε ριζοσπαστική προσέγγιση του χώρου θέτει ως κύριο στόχο την άρση των αποκλεισμών και την ένταξη. Η οπτική αυτή υιοθετείται και από πολιτκές ομάδες και κατοίκους οι οποίοι προχώρησαν στην ίδρυση της Λαϊκής Συνέλευσης Εξαρχείων με σκοπό την ανατροπή των συνθηκών αποκλεισμού. Η απόσταση μεταξύ των σχέσεων εξουσίας στο φαντασιακό επίπεδο και στο επίπεδο της καθημερινότητας οφείλεται σε σημαντικό βαθμό στην απόπειρα εκμετάλλευσης και οικειοποίησης κυρίαρχων εννοιών της πρώτης κατηγορίας από τις ομάδες οι οποίες αποτελούν παράγοντες αποκλεισμού. Η μαζική κατανάλωση κάνναβης συμβαίνει στο όνομα της ελευθερίας και οι αναίτιες βίαιες επιθέσεις στο όνομα της αναρχίας.

Φυσικά, οι φορείς των παραπάνω καμία σχέση δεν έχουν με οποιαδήποτε συλλογικότητα και συγκροτημένη ομάδα της περιοχής. Η επίκληση των κυρίαρχων εννοιών και συμβολισμών της γειτονιάς συμβαίνει με μοναδικό στόχο τη “νομιμοποίηση” της παρουσίας και των πρακτικών τους και το γεγονός αυτό- η ανάγκη ένταξης και άντλησης στοιχείων από το συλλογικό φαντασιακό της περιοχής- υπογραμμίζει τη σημασία των σχέσεων εξουσίας στο φαντασιακό επίπεδο. Οι πραγματικοί μέτοχοι και στυλοβάτες των εννοιών αυτών και των συνεπαγόμενων πρακτικών- πολιτικοί και κοινωνικοί χώροι, κάτοικοι και κάποιοι καταστηματάρχες- έχουν σε σημαντικό βαθμό αντιληφθεί την απόπειρα των φορέων του αποκλεισμού να ισχυροποιηθούν μέσω της ένταξης τους στο συλλογικό φαντασιακό. Χαρακτηριστική είναι η ανάπτυξη και χρήση του όρου “κοινωνικός κανιβαλισμός” η οποία έρχεται να οριοθετήσει τη μετάφραση των κυρίαρχων νοημάτων σε πρακτικές.

Εντούτοις, η ελευθερία της περιστασιακής χρήσης της πλατείας για εκδηλώσεις και δράσεις είχει δώσει στα ριζοσπαστικά συλλογικά υποκείμενα της περιοχής μία ψευδαίσθηση ηγεμονίας η οποία όμως γκρεμίζεται καθημερινά από τις πρακτικές αποκλεισμού.

Η Λαική Συνέλευση Εξαρχείων και η αυτόνομη δράση πολιτκών ομάδων και οργανώσεων κατοίκων ωστόσο, έχει ξεκινήσει τα τελευταία χρόνια να επεμβαίνει ουσιαστικά και αποτελεσματικά στις σχέσεις εξουσίας στο επίπεδο της καθημερινότητας αντλώντας εργαλεία και από τους δύο τρόπους που αναφέρθηκαν πριν. Στο επίπεδο της απευθείας αντιπαράθεσης δημιουργήθηκαν ομάδες αποτροπής του εμπορίου ενώ στο επίπεδο της δημιουργίας αποτρεπτικών συνθηκών διοργανώθηκαν πορείες, εκδηλώσεις και δραστηριότητες οι οποίες έχουν ως στόχο την επανένταξη των αποκλεισμένων ομάδων. Το γεγονός ότι η κυριαρχία στο επίπεδο των νοημάτων δεν μεταφράζεται απευθείας σε αντίστοιχες συνθήκες στο επίπεδο της καθημερινότητας έχει γίνει πεποίθηση στα ενεργά συλλογικά υποκείμενα της περιοχής και μέσα από αυτή τη παραδοχή πραγματοποιούνται ουσιαστικές δράσεις, παρά τις προσπάθειες του κράτους και των μηχανισμών τους να κατευθύνουν το εμπόριο και τη χρήση στη γειτονιά των Εξαρχείων, έχοντας την αντίστοιχη υποστήριξη από τα κυρίαρχα ΜΜΕ και τους οπαδούς της κανονικότητας.

Δυστυχώς για αυτούς, τα Εξάρχεια λειτουργούν σύμφωνα με μια διαφορετική κανονικότητα, της οποίας φορείς είναι οι πολιτικοί χώροι και οι ενεργοί κάτοικοι.